

УДК 334.02

Малик І. П.¹

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

В статті проаналізовано поняття інформаційної економіки та її зв'язок із інформаційним суспільством. Проведено дослідження складного процесу переходу суспільства від індустріального до інформаційного устрою, що дозволило відобразити генезис інформаційної економіки та особливості її становлення в Україні та світі. Виявлено основні тенденції та стратегічні орієнтири подальшого розвитку інформаційної економіки в Україні.

Ключові слова: інформація, інформаційна економіка, інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, цифрова нерівність.

ВСТУП

Економічна система та суспільство зазнають значного впливу інформаційних технологій, що стрімко розвиваються, та їх динамічним використанням в управлінні бізнес-процесами на підприємствах. Розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та збільшення кількості інформації є двома визначальними чинниками сучасної економічної системи. Відповідно до цього країни світу усвідомлюють необхідність нових підходів до власного розвитку та розуміють переваги інформаційної економіки.

Світові глобалізаційні процеси значним чином посилюють інтерес до теоретичного осмислення особливостей інформаційної економіки та емпіричного вивчення впливу ІКТ на трансформацію соціально-економічних, політичних і культурних структур.

Значний внесок у дослідження проблеми становлення та розвитку інформаційної економіки зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема С. Андрєєв, Д. Белл, П. Друкер, Я. Жаліло, М. Кастельс, Е. Гоффлер та ін. Зокрема, наявні наукові праці присвячені дослідженню економічних аспектів інформаційної економіки, успішному зарубіжному досвіду її розвитку.

Відсутність достатнього теоретичного підґрунтя з питань функціонування та розвитку інформаційної економіки зумовлює актуальність проведення дослідження в даному напрямі. Малодослідженою проблемою все ще залишається стратегічне забезпечення розвитку інформаційної економіки та визначення

¹ Рецензент – Дергачова В. В., д. е. н., професор

пріоритетів та напрямів її подальшого розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є виявлення сутності дефініції «інформаційна економіка» та визначення тенденцій та пріоритетів її подальшого розвитку в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні тенденції розвитку інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) обумовлюють особливе місце інформації серед основних ресурсів, а належне визначення складових інформаційного потенціалу стає необхідним етапом управління такою соціально-економічною системою, як підприємство, особливо в умовах розвитку інформаційної економіки.

Вивчення генезису та становлення інформаційної економіки доцільно розпочати з цифрової та ІКТ-революції. ІКТ, що на сьогодні стали потужним імперативом змін в економіці, стосуються зберігання та передачі інформації. Під ІКТ розуміємо сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збору, обробки, збереження, поширення, відображення та використання інформації в інтересах її користувачів.

Згідно Закону України «Про інформацію», інформація – це задокументовані або публічно розголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та оточуючому природному середовищі.

Інформаційну інфраструктуру економіки утворюють підприємства та організації, центри обробки й аналізу інформації, канали інформаційного обміну, комунікації і лінії зв'язку, засоби інформаційної взаємодії. Однією з ключових технічних характеристик інформаційної економіки є мережа Інтернет, що стала платформою для нових способів ведення бізнесу, надання урядом державних послуг та забезпечення можливостей безперервного навчання.

На думку Р. Ліпсі, який вивчає взаємозв'язок між технологічними змінами і економічним розвитком, впровадження цифрових технологій матиме значний вплив на суспільство [1]:

- початковий спад продуктивності і затримка виграшу продуктивності від впровадження нових технологій;
- скорочення штату (оскільки багато старих навичок не будуть більше потрібні);
- технологічне безробіття;
- зростаючі відмінності в розподілі доходів, які мають тимчасовий характер до моменту, коли пропозиція робочої сили наздожене нові вимоги до кваліфікації персоналу;
- значні зміни в регіональній структурі розміщення продуктивних сил, необхідній освіті і кваліфікаціях персоналу, інфраструктурі,

нормах і правилах (інтелектуальна власність, антимонопольне законодавство і т. д.), способі життя.

Переваги для суспільства від цифрової та ІКТ-революції полягають в забезпеченні кращого та дешевшого доступу до знань та інформації, що прискорює здійснення операцій і бізнес-процесів, знижує їх вартість, яка, в свою чергу, збільшує вигоду громадян і споживачів.

Одним з ключових стимуляторів економічного зростання є здатність громадян набувати, накопичувати і використовувати інформацію в результаті динамічного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Значення цього фактора для економічного зростання підтверджується світовими дослідницькими проектами, відповідно до яких ІКТ створюють приблизно чверть зростання ВВП і 40 % зростання продуктивності праці в Європейському Союзі [8].

Швидке зростання значення інформації та електронних послуг і, отже, застосування ІКТ в економіці, державному управлінні і в повсякденному житті громадян викликало новий напрям трансформації – перехід до інформаційної економіки.

Розвиток суспільства в інформаційній економіці зазнає змін, оскільки відбуваються зміни в інфраструктурі та технологіях. Оскільки основним продуктом інформаційної економіки є інтелектуальні послуги та наукомісткі товари, найбільшу цінність становлять інформація та знання, на основі яких розвиваються інформаційні технології.

Інформаційна економіка – це такий тип економіки, де продуктивність і конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів залежать головним чином від їх здатності генерувати, обробляти й ефективно застосовувати інформацію, засновану на знаннях. Також інформаційну економіку можна визначити як економіку, в якій інформація є валютою та продуктом.

Існує значна розбіжність поглядів щодо визначення поняття «інформаційна економіка». Виникнення поняття «інформаційна економіка» бере свій початок з робіт австрійсько-американського дослідника Ф. Махлупа, який у 1933 р. почав вивчати вплив патентів на наукові дослідження [2]. Махлуп увів поняття «індустрія знань», до якої він включив п'ять секторів інформаційної діяльності у суспільстві: освіта, наукові дослідження і розробки, засоби масової інформації, інформаційні технології та інформаційні послуги. Його послідовник М. Порат у 1976 р. визначив інформаційну економіку як кластер галузей, що виробляють сучасні бази даних та засоби, які забезпечують їх функціонування і застосування [3]. М. Порат розширив видову структуру економічної діяльності, включивши до неї інформаційну діяльність: два сектори – первинної і вторинної інформації, залишивши без змін чотири традиційні сектори – виробництва ринкових товарів і

нефінансових послуг; загального державного управління; домашніх господарств; некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства.

Сектор первинної інформації, за М. Поратом, охоплює галузі, що виробляють техніку для обробки і передачі інформації і надають ринкові інформаційні послуги. У секторі вторинної інформації зосереджена діяльність із планування, програмування, маркетування товарів і послуг, а також пошуку і розробки нових знань. Сектор вторинної інформації охоплює всі інформаційні служби урядової системи і приватного бізнесу, які створюють інформацію та інформаційну техніку для внутрішніх потреб країни [4].

Окремі автори вважають, що інформаційна економіка – це перша, початкова стадія нової економіки постіндустріального суспільства, яка в процесі розвитку перетвориться на економіку знань. Інші виокремлюють її у постіндустріальну нову економіку, основою якої є інтернет-економіка [4].

До основних рис, що характеризують інформаційну економіку, відносяться глобальність, висока продуктивність та зміна способу отримання прибутку. Глобальність світової економіки надає можливість суб'єктам господарювання працювати як єдине ціле в реальному часі у світовому масштабі. Капітал вільно переміщується між країнами, а країни мають змогу використовувати цей капітал у реальному часі. Висока продуктивність виникає завдяки використанню всіх видів ресурсів без часових та територіальних обмежень. Зміна способу отримання прибутку переходить від отримання ефекту масштабу на використання швидкості інновацій і здатності залучати й утримувати клієнтів.

Становлення інформаційної економіки в Україні супроводжувалось такими особливостями. По-перше, поява нових виробничих сил, що кардинально змінили матеріально-технічну базу виробництва за рахунок привнесення в неї автоматизації, інформаційних ресурсів та комп'ютерної техніки з глобальною мережею Інтернет.

По-друге, інформаційна економіка характеризується впровадженням інформаційних технологій у виробництво, торгівлю та послуги, а також розвиток комп'ютерної мережі Інтернет, що є базою для створення мережевих підприємств і мережевого інтелекту.

По-третє, в інформаційній економіці змінюється характер праці, що зумовило виникнення нового виду діяльності – інформаційного та нових форм праці, які характеризуються дистанційністю.

По-четверте, в інформаційній економіці відбуваються структурні зміни на макро- та мікроекономічному рівнях. На мікрорівні така зміна означає появу підприємства нового типу, яке функціонує у мережі

Інтернет, використовує окремо функціонуючих та територіально відокремлених робітників, а також майже не має матеріальних активів (віртуальні корпорації). На макрорівні з'являється нова галузь економіки – інформаційна індустрія, що виникла в результаті злиття галузей обчислювальної техніки (виробництво комп'ютерів, розробка програм, здійснення послуг з їх обслуговування), зв'язку (Інтернет, телефон, кабельне телебачення, супутниковий зв'язок, радіо) та інформаційного наповнення (бібліотечна, архівна та видавнича справа, інформаційні послуги, індустрія розваг).

У процесі становлення інформаційної економіки виникло декілька понять, зокрема, такі як «інформаційне суспільство», «економіка знань», «нова економіка» та «мережева економіка», що вживаються як синоніми, однак містять певні відмінності. Наголосимо увагу на кожному з них.

Поряд з терміном «інформаційна економіка» виник термін «інформаційне суспільство». Розвиток інформаційної економіки в Україні нерозривно пов'язаний з формуванням інформаційного суспільства. Під інформаційним суспільством розуміємо суспільство, для якого обробка інформації з використанням ІКТ-рішень створює значну економічну, соціальну та культурну цінність. Отже, можна стверджувати, що перехід до інформаційної економіки та формування інформаційного суспільства відбувається на засадах сталого розвитку з використанням ІКТ.

В основу дефініції «інформаційне суспільство» покладено положення про те, що кількісні зміни у сфері інформації привели до виникнення якісно нового типу соціального устрою – інформаційного суспільства.

Термін «інформаційне суспільство» виник у середовищі японських соціологів на початку 60-х років. Розбудова ІКТ у 80-ті роки популяризує цей термін серед широкого кола фахівців і політиків. Стрімке зростання ІКТ та їх вдалий симбіоз з інформаційними системами у формі всесвітньої мережі Інтернет у 90-ті роки створили відчуття переходу до інформаційного суспільства.

Дефініція «інформаційне суспільство» передбачає використання концепції постіндустріального суспільства; нова історична фаза розвитку цивілізації, у якій головними продуктами виробництва є інформація і знання [5].

Інформаційне суспільство характеризується збільшенням ролі інформації і знань у житті суспільства, зростанням частки інформаційних комунікацій, продуктів і послуг у ВВП та створенням глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх потреб в інформаційних продуктах і послугах.

Виокремлюють п'ять типів визначення інформаційного суспільства, що пов'язані з технологічними, культурологічними, економічними, просторовими та соціальними параметрами (рис. 1).

Відповідно до *технологічного* критерію новизну складають технологічні інновації, що з'явилися в кінці 1970-х років. Ідея полягає в тому, що такий обсяг технологічних новацій повинен призвести до соціальної перебудови, оскільки його вплив на суспільство значний.

Економічний критерій передбачає облік зростання економічної цінності інформаційної діяльності. За умови збільшення частки інформаційного бізнесу у валовому національному продукті економіка стає інформаційною. Якщо в економічній сфері інформаційна активність превалює над діяльністю в інших галузях, то можемо говорити про створення інформаційного суспільства [3].

Зв'язок інформаційного суспільства зі сферою зайнятості відображає структуру зайнятості населення і модель спостережуваних змін. Перехід до інформаційного суспільства відбувається за умови, коли більшість зайнятих працює в інформаційній сфері.

У відповідності до *просторового* критерію значну роль відіграє географічний принцип побудови інформаційних мереж, які пов'язують різні в просторовому відношенні місця.

Культурологічний критерій акцентує увагу на такому понятті, як медіа-середовище: наявність соціальних мереж, комунікація за допомогою електронної пошти, веб-конференції, месенджери.

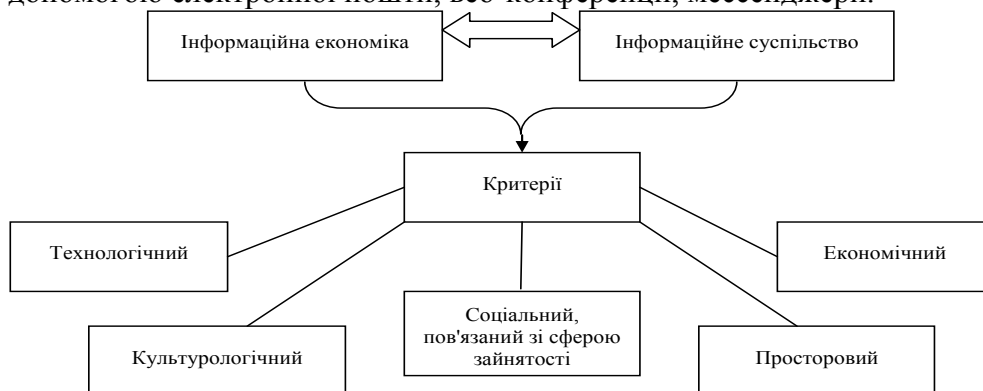

Рис. 1. Взаємодія інформаційної економіки та інформаційного суспільства (адаптовано автором за [3])

Економіка знань – це також мережева економіка. Концепція підкреслює важливу роль зв'язків між окремими особами, групами і корпораціями в умовах нової економіки. Дискусійним є питанням про те, що мережа завжди була ідеальним інструментом для упорядкування у зв'язку з притаманною їй гнучкістю і пристосовністю. Тим не менш,

традиційні мережі не були призначені для координації функцій за межами певного розміру і складності.

Ключові визначення, що дозволяють провести порівняння інформаційної економіки та інформаційного суспільства, відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні підходи до визначення інформаційної економіки та інформаційного суспільства

№ п/п	Інформаційна економіка		Інформаційне суспільство	
	Визначення	Джерело/Автор	Визначення	Джерело/Автор
1.	Кластер галузей, що виробляють сучасні бази даних та засоби, що забезпечують їх функціонування і застосування	М. Порат [3]	Суспільство, орієнтоване на людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток, в якому кожний може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися і обмінюватися ними, даючи змогу окремим особам, громадам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку і підвищуючи якість свого життя.	Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства. Підсумкові документи [8]
2.	Особливий тип економіки, в якому інформація є визначальним виробничим ресурсом, базується на інформаційному виробництві та інформаційних технологіях	[5]	Суспільство, яке створюється внаслідок нової індустріальної революції на базі інформаційних і телекомунікаційних технологій та на базі інформації, яка є виразником знання людей. Завдяки технологічному прогресу в такому суспільстві оброблення, накопичення, отримання і обмін інформацією в будь-якій її формі – звуковій, письмовій або візуальній – не обмежені за відстанню, часом і обсягами.	Європа та Глобальне інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській раді [9]

Нова економіка передбачає інноваційний тип розвитку, причому зміни пов'язані не тільки з інформаційними технологіями. На думку Генкіна А. С., нова економіка – це система відносин з приводу створення і розподілу доданої вартості в першу чергу за рахунок використання відтворюваних ресурсів: інноваційних технологій,

нематеріальних активів, електронних і мобільних комунікацій. У новій економіці основним носієм цінності є інформація, основним генератором доданої вартості – сфера послуг.

Під мережевою економікою розуміють економіку, в якій переважна кількість інформаційних взаємодій відбувається на основі електронних мереж, а її основу становлять мережеві організації.

Ефективність інформаційної економіки визначається розвитком та дієвістю інформаційної інфраструктури, план розвитку якої розробляється державою. Основними принципами побудови інформаційної структури є прозорість, недискримінація, конкурентна нейтральність, необтяжливе застосування і доступні ціни.

З появою інформаційної економіки виникла проблема, яка має назву цифрової (інформаційної) нерівності – новий вид соціальної диференціації, що впливає з різних можливостей використання новітніх ІКТ. Цифровий розрив або цифрова нерівність відокремлює «інформаційно багатих» та «інформаційно бідних» осіб. Організація Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР) визначає розрив у цифрових технологіях як різницю між окремими особами, сім'ями, підприємствами і географічними районами з урахуванням їх можливостей доступу до ІКТ та їх використання мережі Інтернет для широкого спектру діяльності.

Розвиток процесів глобалізації в світі створює передумови для прискореного розвитку інформаційної економіки. В першу чергу це пов'язано з інформаційною та соціально-економічною нерівністю, яка виникає між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, внаслідок суттєвої різниці в темпах зростання обсягів та номенклатури товарів і послуг, які виробляються та надаються за допомогою ІКТ. Така нерівність негативно впливає на конкурентоздатність України і життєвий рівень її громадян.

У процесі розбудови інформаційної економіки в Україні відбулось закріплення засад її розвитку в законодавчій базі. Зокрема, Верховною Радою України було прийнято Закон «Про затвердження Національної стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006–2015 роки» [6] та Закон «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [7]. Відповідно до даної стратегії, одним з головних пріоритетів України є розвиток інформаційного суспільства, в якому вся сукупність суспільних відносин у різних сферах людської діяльності (політика, економіка, освіта, культура, дозвілля, особисте життя тощо) відбувається на засадах широкого використання сучасних ІКТ, що дає змогу кожному створювати інформацію та накопичувати знання, мати вільний доступ до них, дає можливості для їхнього поширення і використання з метою суспільного прогресу та особистого інтелектуального зростання.

Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні передбачають реалізацію Стратегії та послідовне проходження трьох етапів [6]. На першому етапі (2012–2013 рр.) необхідно забезпечити стабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, здійснити першочергові реформи, насамперед у сфері державного управління, забезпечити необхідні організаційні й економічні умови для реформування усіх сфер суспільного життя у межах євроінтеграційного курсу, вдосконалити законодавство з питань інформаційного суспільства, розробити на основі Стратегії узгоджені між собою програмні документи.

Другий етап (2014–2015 рр.) передбачає досягнення цілей та завдань, викладених в Законі України «Про основні засади розбудови інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». Третій етап (2016–2020 рр.) має включати коригування Стратегії на основі оцінки ефективності її реалізації.

В Україні існує потенціал для розбудови інформаційної економіки завдяки наявному інтелектуальному капіталу, розвиненому бізнес-середовищу у галузі ІКТ. Формування інформаційної економіки є масштабним завданням, яке потребує гармонійного поєднання зусиль держави, громадянського суспільства, професійних об'єднань, бізнесу та громадян на засадах імплементації відповідної Національної стратегії.

ВИСНОВКИ

У процесі реалізації поставлених дослідницьких завдань було здійснено такі висновки. Узагальнено дефініцію «інформаційна економіка» та визначено її зв'язок зі спорідненими поняттями, зокрема з поняттям «інформаційне суспільство». Важливим є визначення характерних рис інформаційної економіки, її переваг для суспільства. Проведено дослідження генезису інформаційної економіки та відображено особливості її становлення в Україні та світі.

Проведений аналіз чинної законодавчої бази дозволив виявити, що одним з основоположних документів, які регулюють подальшу розбудову інформаційної економіки в Україні, є Національна стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006–2015 роки. Затвердження національної стратегії розвитку інформаційного суспільства та її імплементація в реалії сьогодення, а також здійснення поетапного формування інституціонального забезпечення, розбудова інфраструктури інформаційного суспільства в Україні відіграють ключову роль у державній політиці для забезпечення переходу українського суспільства до функціонування в умовах інформаційного устрою, використання ІКТ у всіх сферах життя, а також подолання проблеми цифрової нерівності.

Побудова інформаційної економіки в Україні в стратегічній перспективі дозволить посилити міжнародні позиції України та її

конкурентоспроможність на світових ринках, зміцнити внутрішні аспекти соціально-економічного розвитку, підвищити рівень добробуту населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Lipsey R. Technological Shocks: Past, Present and Future [Електронний ресурс] / R. Lipsey. – 2002. – Режим доступу : <http://www.sfu.ca/~rlipsey/T&G.PDF>.
2. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М. : Прогресс, 1966. – 462 с. 3. Porat M. U. The Information Economy. Nine volumes. Office of Telecommunication, US Department of Commerce / M. U. Porat. – Washington, 1977.
4. Геєць В. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія. У 2 ч. – Ч. 1 / за ред. В. М. Геєця, А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с. 5. Інформаційне Суспільство. Шлях України. Бібліотека інформаційного суспільства. – К. : Фонд «Інформаційне Суспільство України». – 2004. – 309 с. 6. Про затвердження Національної стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006–2015 роки : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3454-15>.
7. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України. – Голос України від 06.02.2007. – № 21. 8. Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства. Підсумкові документи. Видання Міністерства транспорту та зв'язку України. – Державний департамент з питань зв'язку та інформатизації. – Київ, 2006.
9. Європа та Глобальне інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській раді : збірник «Європа на шляху до інформаційного суспільства» / Матеріали Європейської Комісії 1994–1995 рр. – К. : Державний комітет зв'язку та інформатизації України. Вид. «Зв'язок», 2000.

Дата надходження до редакції – 18.03.2013 р.